

Suusikko

Metsähistorian Seuran jäsenlehti 3/2024

**PUHEEN-
JOHTAJAN
PALSTA
S.3**

**TUNNELMIA
METSÄ-
HISTORIAN
SEURAN
RETKEILYLTÄ
S.4**

**ELÄMÄÄ
JA KIRJOJA
SUOMALAI-
METSISSÄ
S.14**

**PERINTEITÄ
JA MODERNI-
SAATIOTA
S.18**

Susikko 3/2024

Puheenjohtajan palstaa.....	3
Tunnelmia Metsähistorian Seuran retkeilyltä	4
Elämää ja kirjoja Suomalaismetsissä.....	14
Perinteitä ja modernisaatiota – Kainuun kruununmetsätorpparit 1860-luvulta 1920-luvun alkuun.	18

Susikko

METSÄHISTORIAN SEURA RY:N JÄSENTIEDOTE 3/2024

<http://www.metsahistoria.fi>
[seura\(at\)metsahistoria.fi](mailto:seura(at)metsahistoria.fi)

ISSN 2737-3428 (painettu)
ISSN 1799-0750 (verkkojulkaisu)

Julkaisija: Metsähistorian Seura ry

Ilmestyminen: Kolme kertaa vuodessa

Toimituskunta: Heikki Roiko-Jokela

Antti Koskimäki

Juha Aaltoila

Visa Ollikainen

Nuutti Kiljunen

Taitto: Kirsi Salonen/Grafisa

Susikossa julkaistaan metsähistoriaan liittyviä tekstejä ja kuvia. Tekstiehdotuksia voi lähettää seuran osoitteeseen [heikki.roiko-jokela\(at\)jyu.fi](mailto:heikki.roiko-jokela(at)jyu.fi). Tekstin kirjoittamisessa on noudatettava kirjoitusohjeita, jotka ovat seuran kotisivuilla www.metsahistoria.fi/julkaisut/susikko.

Etukansi:

Lastulintu on kaunis joulukoriste. Sen valmistaminen vaatii taitoa ja tarkkuutta. Sanomalehti Ylä-Karjala, Valmistaja 1988

Kuva: Nurmeksen museo

PUHEENJOHTAJA

Heikki Roiko-Jokela

VARAPUHEENJOHTAJA

Nuutti Kiljunen

MUUT HALLITUKSEN JÄSENET

Visa Ollikainen, sihteeri

Jarmo Hämäläinen

Leena Karjalainen-Balk

Pirkko Kivinen

Kari Mielikäinen

Jukka Nerg

Erkki Etelä-Aho

Marko Rikala

METSÄMIESTEN SÄÄTIÖ
ihminen ja metsä

Metsähistorian Seura 30 vuotta

Metsähistorian Seuran 30-vuotisjuhlaseminaari pidettiin Helsingissä Tieteiden Talolla 20. marraskuuta. Tilaisuudessa kuultiin mielenkiintoisia esitelmiä: seuran vaiheista (Antti Koskimäki); metsäviestinnästä ennen ja nyt (Esko Pakkanen); suomalaisten metsäsuhteesta (Leena Paaskoski). Tilaisuuden päätti Seppo Soittilan hieno ja hauska hanurimusiikkiesitys.

Metsähistorian Seura perustettiin 7. joulukuuta 1994 Suomen Metsämuseo Lustossa. Tuosta tilaisuudesta on vierähtänyt jo 30 vuotta. Vuosikymmenten aikana seura on vakiinnuttanut toimintansa, asemansa metsähistorian ja -perinteen vaalijana sekä yhteisönä, joka kokoaa yhteen niin metsähistorian tutkijoita, harrastajia kuin metsäalan ammattilaisia.

Metsähistorian Seura on vuosikymmenten ajan edistänyt laaja-alaisesti ja monitieteisesti metsähistorian ja -perinteen tutkimusta, tallennusta ja harrastusta. Seuran toimintaa ovat olleet retkeilyt, seminaarit ja tutkijatapaamiset sekä tutkimus- ja julkaisuhankkeet. Seura ja seuran jäsenet ovat myös antaneet asiantuntijalausuntoja. Metsähistorian Seura on Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan jäsen.

Yhteistyötä seura on tehnyt erityisesti Suomen Metsämuseo Luston kanssa, mistä esimerkkinä on vuosikirja Vuosilusto. Vuosikirjan perusti Suomen Metsämuseo Lusto vuonna 1996, ja vuodesta 2000 alkaen sitä on julkaistu yhdessä Metsähistorian Seuran kanssa. Vuosilusto on vertaisarvioitu metsähistorian ja metsäkulttuurin vuosikirja.

Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksen sekä Suomen Metsämuseo Luston kanssa seura on järjestänyt tutkijatapaamisia. Ne ovat toi-

mineet monitieteisenä esitelmä- ja keskusteluforumina. Tutkijatapaamisten esitelmiä on julkaistu Vuosilustossa. Yhteistyössä Historian ja etnologian laitoksen kanssa seuralla on ollut tutkimustoimintaa, josta esimerkkinä mainittakoon kaksiosainen kirja "Ihminen ja metsä: kohtaamisia arjen historiassa".

Seura julkaisee kolme kertaa vuodessa ilmestyvää jäsentiedotetta Susikkoa. Siinä seura tiedottaa toiminnastaan, metsähistorian alan ajankohtaisista tapahtumista ja julkaisuista. Susikko on kaikille seuran jäsenille avoin tiedotuslehti.

Metsähistorian Seuran toiminta on ollut varsin laaja-alaista ja monipuolista 30 vuoden ajan. Se on pyrkinyt toiminnassaan huomiomaan koko jäsenistönsä niin metsähistorian- ja perinteen tutkijat, harrastajat kuin metsäalan ammattilaiset. Monipuolinen toiminta vaatii henkisten resurssien ohella taloudellisia resursseja. Metsämiesten Säätiölle kuuluukin suuri kiitos tuesta, jota se on myöntänyt Metsähistorian Seuralle!

Heikki Roiko-Jokela

Dosentti, FT

Metsähistorian Seuran puheenjohtaja

Tunnelmia Metsähistorian Seuran retkeilyltä

Metsähistorian Seuran retkeily 6.–7.9. suuntautui tänä vuonna Itä-Suomeen. Kaksikymmentäkolme retkeläistä kierteli kaksi aurinkoista, lähes helteistä alkusyksyn päivää pääosin Pohjois-Karjalan ja Itä-Savon maisemissa. Matkaan lähdettiin S. Kosonen Oy:n linja-autolla perjantaiamuna Parikkalan rautatieasemalta, jonne retkiväki kokoontui. Ensimmäisenä kohteena oli Simpele, joka Parikkalan tavoin on niukasti Etelä-Karjalan maakunnan puolella.

Simpeleen kartonkitehdas

Retkeläiset pääsivät tutustumaan toistasataa vuotta vanhaan Simpeleen tehtaaseen tehtaanjohtaja Toni Tahvanaisen ja johdon assistentti Jenni Suppolan opastuksella. Tahvanainen kertoi Metsä Boardista yhtiönä sekä esitteli Simpeleen tehtaan historiaa ja nykypäivää. Metsä Boardin päätuotteet ovat taivekartongit ja aaltopahvipakkauksiin käytettävät kartongit eli ”kraftlinerit” (kapasiteetti yhteensä 2,3 milj. tonnia/v) sekä sellu ja kemihierre (yht. 1,7 milj. tonnia/v). Yhtiön vuotuinen liikevaihto on 1,9 miljardia euroa ja sen palveluksessa on 2 300 työntekijää.

Simpeleen tehdashanke sai alkunsa, kun liike mies Matti Roiha kaavaili Hiitolanjoen Juvankosken lumppupaperia tuottavaa tehdasta 1890-luvun lopulla. Hanke kuitenkin kariutui ja muutamien lisäkiemuroiden jälkeen perustettiin Aktiebolaget Simpele, joka rakensi tehtaan ja paperinvalmistus – nyt puuhiokkeesta – aloitettiin 1906. Ensimmäisellä koneella tuotettiin ruskeaa käärepaperia, jonka tuotannossa oli kuitenkin alkuun hankaluuksia vesivoiman niukkuuden takia. Koskialueita hankittiin lisää, ja ryhdyttiin tuottamaan sähkövoimaa hiomakoneiden tarpeisiin. Vuonna 1911 käynnistyi toinen kone, jolla tuotettiin ohuempia paperilaatuja, kuten silkkipaperia. Venäjä oli tuotteiden pääasiallinen vientikohte.

Tehtaan myyntiedustajaksi ryhtyi 1912 sittemmin metsäteollisuuden mahtimiehenä tunnettu Rudolf Walden. Hänet sitoutettiin tehokkaaseen myyntityöhön Simpele-yhtiön osakkeilla, ja jo muutaman vuoden kuluttua Walden oli tehtaan suurin yksittäi-

nen omistaja. Hän toimi samaan aikaan myös Myllykosken ja Jämsänkosken tehtaiden myyntiedustajana, ilmeisesti samanlaisin kannustimin. Waldenin johdolla näistä kolmesta yhtiöstä muodostettiin 1920 Yhtyneet Paperitehtaat Oy. Simpeleen tehdas kuului Yhtyneille vuoteen 1997 saakka, jolloin se siirtyi M-realin omistukseen.

Kartongin valmistus alkoi Simpeleen tehtaalla 1935, jolloin uudempi paperikone muutettiin kartongin tuotantoon. Paperiakin tuotettiin pitkään, mutta sen valmistus lopetettiin kokonaan 2010. Kartonkikoneita ja tuotantolinjoja on sittemmin uudistettu useaan otteeseen. Vuonna 1970 käynnistetty uusi kartonkikone ehti saada ennen käyttöönottoa liikanimen ”maailman pisin kartonkikone”. Rakentamisvaihe nimittäin viivästyi rahoitusvaikeuksien takia, jolloin koneen perustukset olivat valmiina Simpeleellä, osa koneesta oli Hangon satamassa ja osa vielä Englannissa!

Nykyisin tehtaalla tuotetaan 300 000 tonnia päällystettyä taivekartonkia vuodessa 270 työntekijän voimin. Kartongin paksuus (neliöpaino) vaihtelee käyttötarkoituksen mukaan. Taivekartongin valmistukseen käytetään omalla tehtaalla valmistettua hioketta ja muilta Metsä Groupin tehtailta saatavaa sellua. Mekaaninen massa, hioke, sijoitetaan kartongin keskikerrokseen antamaan tarvittava jäykkyys ja sellusta tehdään pintakerrokset. Tehdas käyttää hiokkeen tuottamiseen 300 000 m³ kuusikuitupuuta vuodessa.

Syysretken osallistajat Metsä Boardin Simpeleen kartonkitehtaalla kuulemassa tehtaanjohtaja Toni Tahvanaisen esittelyä. Kuva: Jarmo Hämäläinen.

Valmis kartonki leikataan arkeiksi ja arkkipaalit lähtevät kohti markkinoita rautateitse. Länsi-Eurooppa on tärkein markkina-alue ja käyttökohteina lähinnä ruoka-, juoma-, terveydenhoito- ja yleispakkaukset. Kartongilla on kasvavat markkinat, ajureinaan mm. muovin korvaaminen uusivuilla materiaaleilla ja verkkokauppa kasvavine pakettimäärineen.

Vuonna 2024 Simpeleen tehtaalla on käynnissä kartonkitehtaan modernisointiohjelma. Siinä uudistetaan mekaanisen massan ja taivekartongin valmistusta ja uusitaan voimalaitos. Ohjelmalla tähdätään mm. kartongin laadun ja tuotannon kustannustehokkuuden parantamiseen sekä tuotantokapasiteetin lisäämiseen. Metsä Boardin kestävä kehityksen tavoitteet ovat kunnianhimoiset. Niiden pääkohtia ovat fossiilittomat tehtaot vuoteen 2030 mennessä (fossiiliperäiset hiilidioksidipäästöt nolnaan), fossiilittomat raaka-aineet ja sertifioitujen puun osuus vähintään 90 % kaikesta puuraaka-aineesta. Myös prosessivesien käyttöä ja energiatehokkuutta parannetaan.

Puhoksen lehtikuusimetsä

Simpeleeltä retkeläiset siirtyivät lounaalle Kuutostien varrella sijaitsevaan Hotelliravintola Kägöseen, joka toimii karjalaistyylisessä hirsirakennuksessa. Iltapäivällä suunnattiin kohti Kiteen Puhosta, joka oli yksi retken keskeisistä kohteista. Ensin tutustuttiin Metsähistorian Seuran jäsenen ja retkellä mukana olleen

Luonnonvarakeskuksen eläkkeellä olevan erikoistutkija Seppo Ruotsalaisen opastuksella Puhoksen lehtikuusimetsään, lajissaan Suomen vanhimpaan. Kiteen ”lehtikuusipuiston” perusti hieman lähteestä riippuen joko 1842 tai 1843 paikallinen saha- ja ruukinpatruuna Nils Ludvig Arppe (1803–1861). Arppe oli varsin edistyksellinen mies. Hän esitti ratkaisuksi tuolloin yleisesti pelättyyn sahapuun loppumiseen, että jokainen sahanomistaja viljelsi vuosittain sellaisen määrän lehtikuusta, että niiden kasvu vastaisi hakatun puun määrää. Samoihin aikoihin lehtikuusen nopeakasvuista ja kestävyttä toi esille myös maanmittari von Fieandt ja hänen aloitteestaan perustettiin myös lehtikuusikko Fiskars-yhtiön maille Karjalohjan Lönnhammariin 1840-luvun alussa. Samanaikaisuus on tuskin sattumaa.

Arppen johdolla Koivikon tilan maille osin istutettiin, osin kylvettiin sekä euroopan- (*Larix decidua*) että siperianlehtikuusta (*Larix sibirica*); nykyisin ajanmukaisen taksonomisen käsityksen mukaan siperianlehtikuusen validi nimi on arkangelinlehtikuusi (*Larix archangelica*), mutta tässä yhteydessä historiallisesti vakiintunut nimi on paremmin paikallaan. Metsäntutkimuslaitoksen koelatietojen mukaan siperianlehtikuuset istutettiin nelivuotiailla taimilla, euroopanlehtikuusi kylvettiin. Oletettavasti tämä kuvastaa käytettävissä olleiden siementen määrää; euroopanlehtikuusi oli metsänviljelyn alkuvaiheissa

yleisempi viljelypuu kuin siperianlehtikuusi. Viljelyyn käytetty siperianlehtikuusen siemen oli hankittu tuolloin noin satavuotiaasta Raivolan lehtikuusikosta, euroopanlehtikuusen siemen todennäköisesti Keski-Euroopasta, missä sitä oli runsaasti saatavissa. Lehtikuusikko perustettiin hiekkaperäiselle vanhalle kaskimaalle, eli ei olosuhteiltaan parhaalle mahdolliselle kasvupaikalle.

Viljelyksen koko oli alun perin noin 12–15 hehtaaria, puuston määrä kolmisen tuhatta kappaletta. Ensiharvennus lehtikuusikossa tehtiin tiettävästi 1865. Jonkin aikaa myöhemmin metsikössä sattui myrskytuhoja. Arppen jälkeen lehtikuusikko päätyi joensuulaiselle liikemiehelle A. J. Mustoselle ja edelleen Branderin suvulle. Lehtikuusikko tuli Metsäntutkimuslaitoksen hallintaan 1932. Metsäntutkimuksen

Seppo Ruotsalainen kuvaili retkeläisille Puhoksen lehtikuusimetsän historiaa sopivasti metsän omalla puhujakorokkeella. Kuva: Visa Ollikainen.

kannalta se olikin jo aiemmin merkittävä kohde, sillä kyseessä oli Lauri Ilvessalon (1916) mukaan yksi ensimmäisistä paikoista missä todettiin, että lehtikuusi voi maamme oloissa uudistua myös luontaisesti. Esi-merkiksi Rokio (1909) kertoi runsaasta luontaisesta uudistumisesta lehtikuusikkoa ympäröivällä vanhal- la kaskimaalla, sen sijaan lehtikuusikon alla taimet kuolivat valonpuutteeseen. Rokion mukaan noin 2/3 lehtikuusikon pinta-alasta oli euroopanlehtikuusta lopun ollessa siperialaista. Tällä hetkellä Arppen aikaisista lehtikuusista on jäljellä noin kolme hehtaaria molempia lajeja. Lehtikuusikon kokonaispinta-ala on selvästi kasvanut aiemmasta ollen nyt lähes 22 hehtaaria. Lajien väliset suhteet ovat myös jossain määrin muuttuneet niin, että tällä hetkellä siperianlehtikuusta on hieman enemmän kuin euroopanlehtikuusta (taulukko 1). Metsiköiden ikäjakaumista on pääteltävissä, että 1900-luvun alun metsiköt ovat syntyneet luontaisesti, sillä niissä euroopanlehtikuusi on vallitseva, kun taas 1900-luvun puolivälin metsiköissä valitsevana on viljelyssä suosittu siperianlehtikuusi. Voi siis olettaa, että nämä metsiköt ovat syntyneet tarkoituksellisen viljelyn tuloksena, koska alue oli tuolloin Metsäntutkimuslaitoksen hallinnassa. 1990-luvulla alueelle perustettiin myös pienet koealat eksoottisem- millä lehtikuusilajeilla, dahurianlehtikuusella (*Larix gmelinii*) ja kanadanlehtikuusella (*Larix laricina*).

Metsäntutkimuslaitoksella ja nyttemmin Luonnonvarakeskuksella on Puhoksessa pitkäaikaiset kasvukoealat sekä siperian- että euroopanlehtikuusikoissa. Niiden viimeisimmässä mittauksessa 2016 (174 vuoden iässä) siperianlehtikuusen parhaalla koealalla puusto oli 505 m³/ha ja keskipituus 37 metriä.

Taulukko 1. Puhoksen lehtikuusikon pinta-ala (ha) lajin ja metsiköiden syntymääjan mukaan jaoteltuna. Vanhojen metsiköiden (ennen 1990-lukua syntyneet) lajit on valtaosin päätelty niiden syysfenologian perusteella lokakuun lopulla 2024.

Laji	Syntyaika				Kaikki yht.
	1840-luku	1900-luvun alku	1900-luvun puoliväli	1990-luku	
<i>Larix decidua</i>	2,94	2,25	3,95	0,37	9,42
<i>Larix sibirica</i>	2,93	0,52	7,72		11,18
<i>Larix gmelinii</i>				0,10	0,10
<i>Larix laricina</i>				0,10	0,10
Tuntematon		0,90			0,90
Kaikki yhteensä	5,87	3,67	11,68	0,57	21,70

Euroopanlehtikuusella vastaavat tunnuksot olivat 724 m³/ha ja 41 metriä. Tämän euroopanlehtikuusen paremman kasvun totesi mittauksissaan jo Rokio ja myös hänen toteamuksensa siperianlehtikuusen paremmasta rungon laadusta pitää edelleen paikkansa, vaikka euroopanlehtikuusikin on Puhoksessa poikkeuksellisen hyvälaatuista, ilmeisesti tiheästä nuoruusvaiheesta johtuen.

Puhoksen lehtikuusikon kasvupaikan laatua kuvastaa se, että Punkaharjulla olevissa noin 35 vuotta nuoremmista lehtikuusikoissa hehtaarikohtaiset kuutiomäärät ovat molemmilla lajeilla suuremmat kuin Puhoksessa. Myös siperianlehtikuusen keskipituus on Punkaharjulla suurempi ja euroopanlehtikuusen melkein yhtä suuri kuin Puhoksessa.

Jälkipolvet ovat hoitaneet Arppen perintöä hyvin: alkuperäisiä lehtikuusia on vielä runsaasti jäljellä, lehtikuusikon pinta-ala on jopa kasvanut ja lajimääräkin on lisääntynyt. Tällä hetkellä lehtikuusikon ikäluokkajakaumakin on melko hyvä, mutta jatkossa uusia lehtikuusisukupolvia olisi hyvä saada syntymään lisää. Tosin valopuuna lehtikuusikon uudistaminen pieniin aukkoihin voi tuottaa vaikeuksia, kuten on nähty joillakin uusimmilla uudistusaloilla. Jos lehtikuusikko halutaan säilyttää lehtikuusikkona, pitäisi myös pystyä estämään varjopuulaji kuusen tunkeutuminen sinne. Puhoksen lehtikuusikko on Suomen vanhin ja tiettävästi myös suurin lehtikuusikko, joten se on merkittävä kansallinen monumentti, josta on syytä pitää huolta. Lehtikuusikon olemassaoloa eivät sinällään uhkaa muut maankäyttömuodot, sillä se on nykyisin suojeltu Puhoksen yleiskaavalla.

Uittoa Puhoksessa ennen ja nyt

Arppen lehtikuusikosta matka jatkui Puhoksen pudotuspaikalle. Järvi-Suomen Uittoyhdistyksen uittopäällikkö Esa Korhonen esitteli puutavaran uiton historiaa, tilannetta ja näkymiä. Uittoyhdistyksen edeltäjä, Kymijoen Lauttausyhdistys perustettiin jo 1872 ”toimimaan yhtiöiden erotuomarina uittoväylillä”. Nykyisin sekä uittoyhdistyksen että uittopäällikön tehtävät juontuvat vesilaista, joka määrää, että sellaiset on puutavaran uittajilla oltava. Yhdistyksen tehtävänä on järjestää tasapuoliset uitto-olosuhteet kaikille, jotka haluavat sen alueella puuta uittaa. Uitto on Euroopassa nykyään vain suomalainen kuljetusmuoto ja Korhonen kertoikin olevansa ”Länsi-Euroopan ainoa uittopäällikkö”!

Suomessakin uittomäärät ovat vähentyneet jatkuvasti viime vuosikymmeninä etenkin autokuljetuksen vallatessa alaa. Määrä putosi alimmilleen 2016–2017, jolloin enää vain UPM uitti puutavaraa. Tilanne muuttui radikaalisti 2022, kun Venäjä hyökkäsi Ukrainaan ja puun tuonti Suomeen loppui. Myös liikennöinti Saimaan kanavassa keskeytyi. Viime aikoina puuta oli tuotu noin 200 000 autokuormaa vuodessa, ja nimenomaan venäläisellä kalustolla.

Nyt korvaava puu piti hankkia kotimaasta omin resurssein sekä muista tuontimaista merisatamien kautta. Se merkitsi logistisesti haastavaa tilannetta, jossa esimerkiksi rautateiden kapasiteetti, autokalusto sekä varastointimahdollisuudet uhkasivat muodostua pullonkauloiksi. Uittoa tarvittiin kasvavassa määrin puuhuollon työkaluksi. Uiton bonuksena oli se, että siihen yhdistyi kuljetuksen lisäksi puutavaran varastointi. Äkillinen toimintaympäristön muutos herätti samalla pohtimaan logistiikkakonsepteja yleisemminkin, pidemmän ajan huoltovarmuuden kannalta.

Tällä erää puuta uitetaan Vuoksen vesistöalueella neljälle tehtaalle. Uitettava puutavara on havuselupuuta ja kuusivaneritukkia. Sahatukkia ei uiteta värvikojen takia. Uiton toimijat ovat Järvi-Suomen Uittoyhdistys ja Perkaus Oy. Jälkimmäinen on kolmen suurimman metsäyhtiön omistama organisaatio, joka perustettiin alun perin 1913. Uittoyhdistyksellä ja Perkauksella on yhteinen hallinto ja uittopäällikkö Korhonen toimii myös Perkaus Oy:n

Uittopäällikkö Esa Korhonen kertoi elävästi uiton historiasta ja nykypäivästä. Kuva: Jarmo Hämäläinen.

toimitusjohtajana. Uittoyhdistys vastaa uitosta Varkaus–Joensuu -linjan pohjoispuolella ja Perkaus sen eteläpuolella. Myös Kymijoen uittoalue kuuluu JSU:n vastuulle, mutta siellä ei ole uitettu vuoden 2002 jälkeen.

Vuoksen alueen uittoreitin kokonaispituus on 1 500 km ja siihen kuuluu 18 uittopaikkaa, joista osa toimii myös proomupaikkoina. Pohjoisimmat pudotuspaikat ovat Iisalmessa ja Nurmeksessa, joista uittoreitit kulkevat Kallaveden ja Pielisen kautta Saimaan läpi aina Lappeenrantaan saakka. Uittokausi kestää tavallisesti noin huhtikuun puolivälistä marras-joulukuun vaihteeseen. Keskimääräinen uittomatka on noin 300 km, pisimmillään 450 km. Nippulautassa on tyypillisesti 800 nippua ja se on 700–800 metriä pitkä.

Uittava metsäyhtiö huolehtii puutavaran ajosta uittopaikalle, nippujen sidonnasta ja merkinnästä. Uitto-organisaatio puolestaan vastaa uittoinfrasta ja tarvikkeista, nippujen nostosta veteen ja uittokuormien teosta sekä varsinaisesta uitosta tehtaan varas-

toon. Siellä vastuu siirtyy takaisin metsäyhtiölle, joka huolehtii puiden nostosta tehtaaseen käyttöön. Kuluvana kautena on otettu käyttöön uiton määränhallintaso-
sovellus (Uittoon.fi), jonka avulla hallitaan reaali-
aikaisesti tietoa puueristä uittoon ajosta tehtaalle
saakka. Kaikki uiton operatiiviset työt ostetaan uitto-
yrittäjiltä.

Uittopäällikkö Korhonen esitteli myös kiinnostavia lukuja uiton tehokkuudesta. Vuotuinen uittomäärä vastaa noin 12 000 rekkakuormaa tai viittä sataa kokojunaa. Puutavara-autolla, junalla ja aluksella kuljetettava kuorma on noin kaksinkertainen kaluston omaan painoon verrattuna. Uitolla päästään tyypillisesti 65-kertaiseen hyötykuormaan (kuorma 11 000 tonnia/kalusto 170 t). Myös uiton energia-
tehokkuus on olennaisesti muita kuljetusmuotoja parempi. Korhonen kertoi, että uitto on alkanut herättää kasvavaa kiinnostusta – suomalaisena erityispiirteensä ja nähtävyytensä – mm. koti- ja ulkomaisen valtamedian sekä matkailijoiden piirissä.

Mahlamaistiaisista majapaikkaan

Perjantain retkiohjelma päättyi Tohmajärvelle, missä retkeläiset pääsivät tutustumaan mahlatuotteita valmistavaan Nordic Koivu Osakeyhtiöön. Toimitusjohtaja Arto Korhonen esitteli tätä 1996 perustettua suomalaista perheyri-
tystä, jonka päätoimiala on koivunmahlapohjaisten virvoitus- ja kivennäisjuomien sekä muiden pullo-
tettujen vesien tuotanto. Vähemmistöomistusta on kiinalaisella yrityksellä. Yrittäjien oman koivumetsän varassa käynnistynyt yritys haki innovaatioihinsa alkuinspiraatiota vaah-
terasiirapista, koivunmahlaakin kun voi siirapiksi jalostaa. Tutkimus- ja kehitystyö mahlan käytöstä juomissa, lääkeaineissa ja kosmetiikassa on osa yrityksen toimialaa, ja sitä on tehty mm. saksalaisen yliopiston kanssa. Nordic Koivulla on Tohmajärven toimitiloissaan oma laboratorio ja tilat ovat aseptiset, joten vierailijoita päästetään lähinnä varasto- ja pakkaustiloihin. Retkeläisille esitettiin myös yrityksen toiminnasta kertova video kokoushuoneessa tuomaistiaisten, kuten mustikalla maustetun mahlajuoman, kera. Yrityksen mukaan tuotteet ovat täysin luonnonmukaisia terveysjuomia, eivätkä sisällä lisä-
tai säilöntäaineita. Korhonen kertoi mahlajuomilla

olevan luonnolliseen kehon hyvinvointiin liittyviä vaikutuksia; jopa toimivan jossain määrin keinona siedättää koivuallergikkoja. Mahla on myös erilaisen kosmetiikkatuotteiden ainesosa. Nordic Koivun liikevaihto oli 800 000 euron luokkaa vuonna 2023 ja se työllisti tuolloin kuusi henkilöä.

Raaka-aineen eli koivunmahlan keruussa Nordic Koivu Oy hyödyntää kerääjäverkostoaan, alihankkijoina toimivia metsänomistajia. Sopimuksen tehtyään he saavat yritykseltä keruuvälineet, kuten juoksutus-
letkut ja -astiat. Keruu-aika kestää keväisin noin kolme viikkoa. Yrityksen keruualueet kattavat yhteensä 25 hehtaaria, sadan kilometrin säteellä toimipaikasta. Samaa koivikkoa voi käyttää mahlajuoksu-
tukseen useampia vuosia, kunhan reikiä porataan rungoissa aina eri kohtiin. Raudus- ja hieskoivulla on Korhosen mukaan eroa, mitä tulee mahlan makuun. Kosteam-
milla paikoilla kasvavan hieskoivun mahla saattaa olla hivenerä ”soisen” makuista. Mahla säilytetään kuumennettuna konteissa, sillä se on herkästi pilaantuvaa. Koivunmahla sisältää veden lisäksi fruktoosia, glukoosia ja erilaisia hedelmähappoja. Ksylitolia siinä ei juurikaan ole. Vettä mahlasta on melkein 99 %.

Retkeläisiä Koivikon pihapiirissä Suomen paksuimpiin kuuluvan puun ympärillä. Tämä lehtikuusi on nimetty Augustaksi. Talousopettaja, talousneuvos, kansanedustaja ja Marttaliiton kunniajäsen Augusta Laine (o.s. Brander, 1867–1949) oli Aksel Emil Branderin ja Anna Amalia Telénin vanhin lapsi. Kuva: Jarmo Hämäläinen.

Valtaosa Nordic Koivun tuotteista menee vientiin; mm. Kiina oli ennen korona-aikaa suuri ostaja, mutta pandemia toi Aasian-kauppaan haasteensa. Yhtiö tekee tuotteisiinsa itse etiketit, ”labelit”, asiakkaan toiveet huomioiden. Tohmajärveläistä mahlaa toimitetaan esimerkiksi monikansallisille virvoitusjuomavalmistajille.

Tohmajärveltä retkiseurue palasi takaisin Puhokseen, jossa majoituimme maatilamatkailutila Koivikon kartanoon. Illalla nautittiin vielä maistuva lohiateria samassa pihapiirissä Koivikon kievarissa ja kuultiin ruokailun lomassa Koivikon tilan ja sillä vahvasti vaikuttaneen Branderin suvun historiaa maanviljelyksen sekä maatalousopetuksen saralta. Illan mittaan ihasteltiin vielä Koivikon pihamaalta löytyvää Suomen paksuinta lehtikuusta, ympärysmitaltaan 5,5 metriä.

Vuoden kylä 2024

Lauantaina aamupalan ja Koivikosta uloskirjautumisen jälkeen ensimmäisenä kohteena oli Vanha Puhos. Siellä retkeläisten oppaana toimi Kaisu Leinonen Puhoksen kehittämissyhistyksestä. Puhos oli kohteena kaikin puolin mielenkiintoinen, eikä se turhaan ole tänä vuonna kantanut Suomen vuoden kylän titteliä. Leinosen mukaan kylän kehittämisessä ja houkut-

televuuden kasvattamisessa historialla on ollut suuri rooli. Tärkeää se on myös kylän asukkaille identiteetin rakentamisessa. Laajempaa ihmistoimintaa Puhoksessa on ollut tietävästi vasta 1600-luvulta lähtien, jolloin sinne syntyi kyläasutusta. Puhoksen koskelle rakennettiin jo varhain mylly (1641) ja alueen teollinen perinne ulottuu vuoteen 1774, jolloin Gabriel Walleniuksen perustama saha aloitti toimintansa. Puhoksen sahan hankinta-alue käsitti Pyhäjärven ympäristön sekä lähimmät Oriveden rantamien kylät. Sahatavaraa vietiin Venäjälle ja ensimmäinen sahauskausi jatkui Kustaan sotaan 1788–1790 asti.

Saha rakennettiin uudelleen vasta 1800-luvun alussa, jolloin Puhos oli teollisuusmies Nils Ludvig Arppen hoidossa. Tuolloin saha kehittyi yhdeksi maan suurimmista ja telakkatoiminta käynnistyi Oriveden puoleisella rannalla 1829. Myös Suomen ensimmäinen höyrylaiva Ilmarinen valmistui sahalla 1833. Ilmarinen oli tarkoitettu sisävesiliikenteeseen ja sahatavaran lauttaukseen. Vanhalle sahakirjurin talon tilalle nousi Arppen aikana Puhoksen hovi puistoineen ja kosken rannalle muitakin rakennuksia. Arppen rakennuttama Koivikon kartano valmistui 1840 ja Koivikosta kehittyi maatalouden mallitila. Vanha kartanorakennus sijaitsi lähempänä Ätäsköjärveä kuin nykyinen tilan päärakennus.

Puhoksenkoski. Kuva: Jarmo Hämäläinen.

Puhoskoski perattiin 1829–1839 ja Arppe rakennutti 1843 hevosvetoisen rautatien sahatavaran kuljettamiseksi järvestä toiseen kannaksen poikki. Sen kiskot kosken vieressä olivat ensimmäiset laatuaan Suomessa. 1800-luvun lopulla Puhoksen omistanut suurliikemies A. J. Mustonen rakennutti Puhoksenkosken äärelle myös konepajan, valimon ja telakan 1875. Konepaja toimi vuoteen 1893 asti ja saha vuoteen 1900. Teollisen toiminnan loputtua Puhoksessa jatkui maatalous, jota oli harjoitettu laajasti jo Arppen kaudella kosken länsipuolella. 1900-luvun alkupuolella kosken voimaa valjastettiin myllyn ja sähkölaitoksen toimintaan. Pohjois-Karjalan Sähkö Oy:n voimalaitos rakennettiin 1958–1959. Arppen aikainen saha purettiin 1961.

*Puhosvirran luontoreitti alkoi tästä hienosta kyltistä.
Kuva: Jarmo Hämäläinen*

Nykyään Puhoksenkosken vieressä on mylly sekä voimalaitos. Kosken laidat on kivetty voima- ja uitto-kanavaksi ja pituutta sillä on noin 800 metriä. Pyhäjärveltä on viimeksi uitettu puuta kanavan kautta 2008. Kosken suulla toimivalla tukkien lasku- ja säilytyspaikalla on terva-aitta 1800-luvulta ja paja. Sahan ja ruukin tuotantorakennuksia ei Puhoksen alueella ole säilynyt, mutta sahan jäänteitä ja kivierustuksia on jäljellä jokihaarojen välissä. Retkikunta pääsi Kaisu Leinosen opastamana kiertämään myös alueelle tehdyn luontopolun, minkä jälkeen suunnattiin Kerimäellä sijaitsevalle Raikuun kanavalle.

Raikuun kanava ja Salpa-linjan linnoitteet

Raikuussa meille metsähistoriasta kiinnostuneille kertoili historiantutkija Jyrki Paaskoski Raikuun kanavasta sekä alueelta löytyvistä Salpa-linjan varustuksista. Kanava sijaitsee Puruveden ja Oriveden Paasselän välillä. Raikuun kanavan rakentaminen aloitettiin 1750-luvulla. Turun rauha 1743 oli katkaisut vanhat yhteydet Kerimäellä, kun Ruotsin valtakunnan ja Vanhan Suomen välinen raja halkaisi seudun; salakuljettajia eikä aina muutakaan liikkumista se ei estänyt. Kanavahankkeen takana olivat ehkä osin sotilaalliset syyt, kuten hieman myöhemmin Suvorovin kanavien kohdalla, tai taloudelliset seikat varhaisen teollisuuden palvelemiseksi, mutta ehkä tärkeimpänä seudun liikenneolojen kehittäminen. Paaskosken mukaan Raikuun kanavahanketta ja rakentamista on aikanaan käsitellyt Turun akatemian professori H. G. Porthan kirjoituksissaan.

Porthan kertoo, että Raikuun luonnonkivillä reunistettu avokanava kaivettiin paikallisin voimin; se lyhensi kulkumatkaa aiempaan verrattuna noin 70–80 kilometriä, siis seitsemisen peninkulmaa. Kanava oli muutenkin suurelta osin paikallisten hankke – mitään virallista rakennusdokumenttia siitä ei ole löytynyt. Ruotsin kruunu ei tuohon aikaan juuri tukenut rajaseutujen vesirakennushankkeita. Pelkona oli, että Venäjä pääsisi niitä tavalla tai toisella hyödyntämään. Suurta uittoon liittyvää tai muutaakaan taloudellista merkitystä Raikuun kanavalla ei 1700-luvulla ollut, ja sotilaalliselta kannalta se oli loppulta vain reilun metrin syvyisenä liian matala, jotta ruotsalaiset tykkijollat, saati isommat veneet, olisivat siitä sujuvasti päässeet kulkemaan.

1800-luvun puolella valtio alkoi kiinnostua kanavarakentamisesta, huippuna 1856 avattu Saimaan kanava. Tuolla vuosisadalla Raikuun kanavaakin perattiin. Sisävesiliikenne sujuvoitui ja nopeutui. Vesirakentaminen palveli 1800-luvun loppupuolelta tultaessa myös yhä enemmän paikallisia tukinuitto-oloja. Kanavalta Jyrki Paaskoski johdatti retkeläiset Raikuun Salpa-linjan linnoitteille.

Kanava-alueen ensimmäiset linnoitustyöt tehtiin jo Kustaan sodan 1788–1790 aikoihin, ja Venäjän vallan aikana sitä linnoitettiin ensimmäisen

*Panssariesteitä Kerimäen Raikuulla.
Kuva: Marko Rikala.*

maailmansodan takia Pietarin puolustusta ajatellen. Jonkinlainen etuvartioasema Raikuussa oli ollut jo pikkuvihan aikana ennen Turun rauhaa. Salpalinjan osat Raikuussa ovat peräisin välirauhan vuodelta 1940–1941 ja tarkoitettu Suomen talvisodan jälkeisen uuden itärajan turvaamiseksi. Salpalinjalla saakka ei onneksi koskaan jouduttu taistelemaan. Raikuun pääasemaan kuului yhdeksän (majoitus)korsua, jotka oli tehty teräsbetonista. Kaksi muuta korsua ehdittiin kaivaa vain perustuskuopan asenteelle. Salpalinjaan kuului myös luola majoitusta ja tulenjohtoa varten, mutta se ei täysin valmistunut. Korsuista oli osa ns. kaksoisasekorsuja, joihin voitiin sijoittaa konekiväärin lisäksi panssarintorjuntatykki. Alueella kiertelee taistelu- ja yhdyshautojen verkosto ja siellä on kenttälainnoitteina kivisiä panssariesteitä, pst-asemia, tulenjohtopaikkoja ja konekivääripesäkkeitä. Puolustustaktiikka Raikuussa oli laadittu ensi sijassa konekiväärien eri puolilta tulevan sivustatulen muodostaman verkon varaan. Tarkoitus oli estää vihollisen pääsy tätä reittiä Kerimäelle.

Metsäsuhteiden maahan

Retken viimeisenä kohteena oli Suomen Metsämuuseumi Lusto Punkaharjulla keväällä 2024 avautuneine uusine ydinnäyttelyineen. Ennen näyttelykierrosta ryhmämme söi maistuvan lounaan Museoravintola Lustossa. Museon puolella oppaana oli Luston tutkimuspäällikkö Reetta Karhunkorva, joka aluksi

esitteli useampivuotista Luston kokonaisuudistusta: ydinnäyttely- ja peruskorjaushankkeita. Myös Luston koko museokonseptia on mietitty uusiksi yhteiskunnallisesti entistä vaikuttavamman museotoiminnan suuntaan.

Luston tämän vuoden toukokuussa valmistunut uusi ydinnäyttely ”Metsäsuhteiden maa” korvasi kokonaan museon aiemmat pysyvät näyttelyt. Näyttely esittelee suomalaisten metsäsuhteita monipuolisesti kuudesta näkökulmasta, jotka muodostavat omat, toisiaan täydentävät ja aihepiireiltään osittain lomittuvat näyttelyosionsa. *Metsän luonto* -osio kertoo metsästä ekosysteeminä, *Voimavara* metsien tarjoamasta henkisestä hyvinvoinnista ja terveysvaikutuksista, ja *Vihreä kulta* metsästä monimuotoisena aineellisena resurssina. *Kallisarvoinen metsä* nostaa esiin metsiin liittyviä aika-, paikka- ja kulttuurisidonnaisia arvoja. *Metsäläiset*-näyttelyosio luo silmäyksen metsään suomalaisten henkisenä kotina, ja *Savotta* kertoo tarinan metsistä työn, elannon, elinkeinojen ja hyvinvointiyhteiskunnan perustana. Näyttelyopastuksen jälkeen antoisa kaksipäiväinen retki päättyi Parikkalan asemalle.

Jarmo Hämäläinen

Visa Ollikainen

Marko Rikala

Seppo Ruotsalainen

Luston tutkimuspäällikkö Reetta Karhunkorva kertomassa ydinnäyttelyn Metsän luonto -osiosta. Kuva: Visa Ollikainen.

Elämää ja kirjoja Suomalaismetsissä

Gottlund, metsäsuomalaisten apostoli

K. A. Gottlundin kirja Ruotsin Suomalaismetsiä samoilemassa kuvaa asialleen omistautuneen tiedemiehen värikkään tutkimusmatkan vuonna 1817. Matkakertomus on ensimmäinen teos, jossa pääosin Savosta lähteineiden kaskenpolttoa harjoittaneiden metsäsuomalaisten elämää kuvataan. Teoksen laajempi julkaisu tapahtui vasta yli 100 vuotta matkan jälkeen. Toinen tutkimusmatka toteutui 1821. Juvan kirkon pihalla olevassa muistokivessä Gottlundia kuvataan Keski-Skandinavian metsäsuomalaisten apostoliksi. Kiven takana on listattuna 237 metsäsuomalaista sukunimeä.

Metsäsuomalaisuus on varsin laajasti dokumentoitua. Kirjallisuutta aiheesta on paljon. Televisiossa nähtiin jokin aika takaperin myös norjalainen dokumentti metsäsuomalaisista.

Pieni matkakertomus

Tein kesäkuussa 2024 neljän päivän Ruotsin-matkan, joka Taalainmaan osalta sattui Gottlundin vuoden 1817 matkan kanssa osin samoille paikkakunnille. Matkan tarkoitus ei ollut varsinaisesti seurata Gottlundin jalanjälkiä, mutta hänen matkakertomukseensa kuvattuja kohteita oli sopivasti minua muuten kiinnostavien kohteiden lähellä.

Falunin kaivos oli matkan varrella, joten poikkesin katsomassa mistä Ruotsin valtakunnan rikkautumista menneinä vuosisatoina edesauttanut kupari kaivettiin. Kaivosyhtiö Stora Kopparbergs Bergslag perustettiin 1200-luvulla, mutta kaivostoiminnan merkitys oli suurimmillaan 1600-luvulla. Falunista jatkoin Siljansforsin metsämuseoon lähelle Mora. Museo on keskittynyt metsätyön ja uiton historiaan. Metsäkoneita on esillä vähän, mutta pieniä työkaluja sitäkin enemmän. Uitto on kuvattu sekä työkalujen

Metsäsuomalainen perinne näkyy paikannimikylteissä. Kuva: Nuutti Kiljunen.

että muun esineistön, mutta myös karttojen ja kuvien avulla hyvin havainnollisesti.

Morassa kinnitti huomion kuinka Vasaloppet näkyy katukuvassa kesät-talvet. Morasta lähdin vielä toiselle hiihtopaikalle, eli Orsan Grönklittille. Tien varrella ovat Fryksåsin karjamajat 500 metrin korkeudessa merenpinnan yläpuolella. Ne olivat siinä jo Gottlundin aikana. Vanhat mökit on kunnostettu vapaa-ajan käyttöön. Karjamajoilta jatkoin Orsan Suomalaismetsiin. Noppikoski on paikannimenä Mora-Sveg -tien varressa. Tieltä itään on Gottlundin mainitsemia paikkoja: Hamra, Los, Voxna ja erityisesti Lehtomäen (Björkberg) kylä, jossa Gottlund vietti aikaa ja jonka asukkaista hän kirjoitti ystävälliseen sävyyn. Hamrasta Lehtomäen kautta Voxnaan menevällä tiellä on puisia paikannimikylttejä: Puukonsuo, Karsikkomäki, Kuusilampi jne. Kun vastaan tuli Moantienaho, niin itäsuomalaisen matkailijan mieltä lämmitti. O-kirjaimet kyltissä oli tehty vino-neliöinä metsäsuomalaista symboliikkaa noudatellen. Lehtomäen mökkien pihoilla oli hymyssä suin tervehtivää väkeä. Metsäsuomalaisten jälkeläiseltä vaikutti etenkin se sankari, joka oli tehnyt kooltaan juhannuskokkoa vastaavan pihanuotion keskellä lauantapäivää. Kaskiviljelijäin henkeä on vielä jäljellä.

Lehtomäeltä jatkoin Kårbölen kesän 2018 metsäpaloalueiden kautta Järvsöhön majoitukseen. Aamulla tarkastelin Iggesundin metsäyhtiön historiaa. Löysin kontortamänniköitä, joita perustettiin 1960- ja 1970-luvuilla metsänhoitopäällikkö Roland Nellbeckin johdolla. Nianforsin kylä oli jäänyt mieleeni Nellbeckin kirjasta ja valitsin kartalta isolle mäelle johtavan metsätien. Harvennettuja kontortametsiköitähän sieltä löytyi. Nellbeck ei ollut harvennusten kannattaja. Seuraajat ovat olleet.

Matkani viimeinen Gottlund-aiheinen pysähdys oli Skräddrabon Suomalaismetsien museossa. Maths Östberg esitteli mielenkiintoista kokoelmia. Meillä oli hyvä juttutuokio metsäsuomalaisista. Museossa on 11000 nimikkeen kokoelma Suomalaismetsiä koskevaa kirjallisuutta ja artikkeleita. Verkkosivuilta voi selata kokoelman tietokantaa. Museon kartoista huomasin, että juuri vieraillemassani Nianforsissakin oli ollut metsäsuomalaista asutusta. Museon kotisivut ovat: <https://www.finnskogsmuseet.se/>

Ördmården och Finnskogen

Suomalaismetsien museosta ostin prof. emer. Lars Kardellin (2024) kirjan Ördmården och Finnskogen – Några skogshistoriska betraktelser. Kirja kertoo Ördmården-nimellä tunnetun Siljanjärven länsipuolisen alueen historiasta kolmen maakunnan, Taalainmaa, Gästrikland ja Hälsingland, keskinäisillä raja-alueilla. Nimensä mukaisesti Ördmården on harvaan asuttua metsäseutua. Metsäsuomalaisia sinne muutti jo 1580-luvulla.

Ördmården oli 1500-luvun lopulla erämainen alue. Metsäsuomalaisten ansiosta alueelle syntyi kuitenkin pysyvä asutus muutamassa vuosikymmenessä. Harvaan asuttua seutuahan alue on yhä tänä päivänäkin muutamia paikkakuntia lukuunottamatta. Aluksi elinkeinona oli kaskiviljely. Valtiovalta oli asialle suopea ja edisti alueen asuttamista. Ruukkien aloittaisa toimintaa 1600-luvun jälkipuoliskolla, puusta tuli kilpailua ja kaskeamiseen alettiin suhtautua kielteisesti. Edellä mainittu Falunin kaivosyhtiö Stora Kopparbergs Bergslag vaikutti alueen metsien käyttöön vaikka itse kaivos olikin alueen ulkopuolelle.

Kardell on käynyt kirjaansa varten laajasti läpi alueen asukkaisen oikeustapauksia vuosisatojen varrelta. Hän kuvaa asioita ensin yleisellä tasolla ja menee välillä yksityiskohtaisiin tapahtumiin. Yksityiskohdissa mennään välillä yksittäisten oikeustapausten kuvaamiseen, mikä toki värittää kuvausta, mutta on yleiskuvaa hakevalle lukijalle paikoin haastavaa.

Oikeuteen Ördmårdenin metsäsuomalaisia vietiin omavaltaisesta kaskeamisesta, salametsästyksestä, luvattomasta hakkuusta, ihmisten aiheuttamista metsäpaloista ja muusta omavaltaisesta toiminnasta. Pahimmat oikeustapaukset olivat henkirikoksia. Valtion virkamies oli hakemassa erään metsäsuomalaisen poikaa kuninkaan henkivartiojoukkoihin isännän ollessa metsätöissä. Talon emäntä haki juoksujalkaa isännän lähimetsästä. Isäntä ehti viime tipassa paikalle ja huitaisi kruununpalvelijan kirveellään kuoliaaksi. Kielitaidottomuutta ei pidetty lieventävänä asianhaarana tuomioissa. Toisen henkirikoksen kohde oli metsänvartija, joka vahti luvatonta metsänkäyttöä. Oikeustapauksista historian tutkimuksessa Kardell toteaa, että ne eivät anna kummoista kuvaa arkielämän valoisasta puolesta.

Kirjan ensimmäinen puolikas on perusteellinen kuvaus Ödmårdenin alueen asutushistoriasta metsäsuomalaisineen. Tutkijaotteella kirjoitettu teksti monipuolisen sanastoineen vaati keskittymistä. Hidaslukaisuus loppui 90 sivun jälkeen. Aiheen vaihtuessa sahatteollisuuteen, tekstin luettavuus muuttui heti. Oli jopa hiukan vaikea käsittää, että kyse on yhdestä ja samasta kirjasta. Kaskiviljelyn ja maankäytön historian sanasto runsaine vanhakielisine lainauksineen teki alkupuolesta haastavan.

Sahateollisuuden kasvun myötä järeälle puulle tuli lisäkayttöä 1700-alkaen, minkä vuoksi paikallisten asukkaiden puunkayttöä jakamattomilla mailta valvottiin entistä tiukemmin. Puun kysynnän kasvassa tuli tarve jakotoimituksille ja metsävarojen kartoitukselle. Laajamittainen Ödmårdenin metsävarojen hyödyntäminen sahauskessa alkoi 1850-luvulta. Sahateollisuuden myötä tarvittiin uittoreittien kunnostusta. Höyrysahat pystyttiin sijoittamaan sahataran laivauksen kannalta mielekkäästi rannikolle, eikä vesisahojen tapaan koskivoiman äärelle.

Puuhiomot lisäsivät pienemmän puun kysyntää 1800-luvun lopulta. Metsäteollisuus kehittyi merkittäväksi vientitoimialaksi ja Ödmårdenin merkitys korostui erityisesti teollisuuden puuhuollossa. Mielinkiintoisena episodina kuvataan, kun metsäsuomalaisylien asukkaiden muuttaessa isompiin taajamiin, tilalle samoihin kyliin muutti metsäteollisuusyhtiöiden palveluksessa olevia suomalaismetsureita.

Kirjan erityinen arvo on metsien käyttömuotojen kehityksen kuvauksessa vuosisatojen kuluessa ja paikallisten ihmisten, sekä metsänomistuksen kehityksen jakamattomien metsien ja maanjaon roolista. Alussa rajattomalta tuntuva resurssi muuttuikin säännellyksi ja eri käyttömuotojen kilpailun kohteeksi. Vuosisadat vilisevät välillä tekstissä, eikä tapahtumajaksojen pituutta aina ole luetun perusteella helppo mieltää. Ruotsinkielinen Wikipedia toteaa seudun metsien olevan suuresti hakattuja (uthuggen). Kardell antaa tilastojen pohjalta metsien nykypuustosta aivan toisen käsityksen. Hän lisää, että vaikka seutu on harvaan asuttua, ihmisen vaikutuksen ulottumattomissa olevia osia ei siellä ole. Kirja päättyy katsaukseen Ödmårdenista retkeily- ja matkailukohteena ja alueen rooliin kaunokirjallisuudessa.

Elämää Värmlannin Suomalaismetsissä

Toinen tänä vuonna ilmestynyt metsäsuomalaisuutta käsittelevä kirja on ruotsalaisen, välillä Oregonissa kolme vuosikymmentä asuneen FT Lars Nordströmin kirjoittama ja tamperelähtöisen valokuvaaja Aija Svenssonin kuvittama Ett liv i Finnskogen. Nordströmin teksti käsittelee ensisijaisesti kirjoittajan omia kokemuksia elämästä Värmlannin Suomalaismetsissä. Kirjoittaja peilaa välillä ajatuksiaan Gottlundin muistiinpanoihin vuoden 1821 matkalta. Gottlund yritti edistää metsäsuomalaisten oloja, mutta paikallinen hallinto ei sitä hyväksynyt. Suomalaisia sukunimiä ei lopulta kirjattu kirkonkirjoihin. Ei tullut yrityksestä huolimatta suomenkielisiä pappeja tai paikallishallintoa.

Kirja on lämminhenkinen kuvaus asumisesta ja vuodenaajoista harvaan asutulla alueella osin oma-varaistaloudessa. Lampaiden hoitaminen, polttopuusavotta ja puutarhanhoito ovat vahvasti esillä. Parsan, valkosipulin ja perinteisten hernelajikkeiden viljelyä kuvataan ruoantuotantona. Kalastuksella ja marjanpaiminnalla on niin ikään iso merkitys. Kirjoittaja tuo esille kytköksen slow food movementiin, joka tuli Amerikassa hänelle tutuksi fast foodin vastavoimana. Liikkeen peruseriaatteet ruoan paikallisuudesta, vuodenaikojenmukaisuudesta jne. toteutuivat hänellä kuitenkin vasta Värmlannissa. Metsäsuomalaiset, kuten toki monet muutkin, noudattivat noita periaatteita kauan ennen kuin fast foodia oli olemassa.

Nordström tuo myös esille alueen Suomalaismetsien historiaa paikkojen, henkilöhistorian ja folkloren kautta. Yksi tarina kuvaa, kuinka suomalaisasutukseen oli tullut mellastava piru – jonkinlainen poltergeist. Tavarat liikkuvat mökin sisällä itsestään, paistinpannu lensi emännän käsistä ja muuta selittämätöntä tapahtui. Sielunvihollista häätämään kutsuttiin paikallinen pappi. Raamattu lensi papin käsistä hänen saavuttuaan mökkiin. Epäonnistunut manaus johti siihen, että asukkaat purkivat mökin kivijalkaa myöten ja muuttivat muualle. Rähähänki katosi samalla.

Nordström tuli ensimmäisen kerran alueelle 50 vuotta sitten nuorena tukholmalaisena. Paikallinen

väki ihmetteli nuoria kaupunkilaisia. Nyt hän itse on osa paikallista varttunutta väestöä. Kindsjönin kylän vakituisissa asukkaissa on nykyisin muutamia saksalaisia. Tuntisivatko entiset metsäsuomalaiset vielä seudun nykyisen maiseman? Nordström pohtii tapahtuneita muutoksia: Uudistushakkuita ja istutusmetsiä, myös kontortamäntyä. Kaskitalouden maisemavaikutukset jäävät tässä käsittelemättä.

Aija Svenssonin valokuvat tukevat tekstiä erinomaisesti. Mielleyhtymä syntyy välillä Eino Mäkisen kuviin Isien työ -kirjassa. Sisäkansissa on jäljennöspiiirros Gottlundin 1826 piirtämästä alkuperäiskartasta. Paikannimissä hyppäävät esille mm. Juwanjemi, Kirveskankas ja Lautasalmi.

Kierros päätökseen

Kaskenpoltto loppui Taalainmaalla ja Hälsinglannissa pitkälti 200 vuotta sitten. Viimeiset suomenkieliset metsäsuomalaiset kuolivat 1960-luvun

lopulla. Silti metsäsuomalaisuus elää. Kaksi kuluvana vuonna aiheesta julkaistua kirjaa omalta osaltaan osoittaa sen. Ruotsin TV:n mukaan 1,7 miljoonalla ruotsalaisella ja puolella miljoonalla norjalaisella on metsäsuomalaisia sukujuuria.

Oman matkani Gottlund-osuus päättyi Metsäsuomalaismuseolle. Vielä oli yksi asia kuitenkin tekemättä. Sateisena kesäkuun lopun päivänä kävin Juvan kirkonkylällä Gottlundin tuvalla, jota kunta pitää kesäisin auki parin viikon ajan. Kuopiossa katsastin vielä Kirkkokatu 25:n seinältä Gottlundin reliefin. Kierros tuli valmiiksi.

Olen käynyt Ruotsissa kymmeniä kertoja ja liikunut varsin kattavasti ympäri maata. Värmlanti on maakuntana kuitenkin vielä käymättä. Ehkä se on seuraavan Ruotsin-matkani kohde – Gottlundin vuoden 1821 matkan hengessä.

Nuutti Kiljunen

Ödmården och Finnskogen
– Några skogshistoriska betraktelser.
Lars Kardell. 2024.
Omakustanne. 230 s.

Ett liv i Finnskogen.
Lars Nordström &
Aija Svensson.
Votum Förlag. 184 s.

Kainuun kruununmetsätorpparit 1860-luvulta 1920-luvun alkuun

Väitöskirjatutkimuksen aiheena on Kainuun kruununmetsätorpparit. Kainuun väestö kasvoi voimakkaasti 1800-luvulla. Asuinpaikkoja ja mahdollisuuksia perinteisten elinkeinojen harjoittamiseen etsittiin metsistä, jotka isossajaossa erotettiin liikamaina kruunulle. Vuonna 1867 näillä mailla oli yhteensä lähes 350 asumusta. Monen asumuksen perustajan tarkoituksena oli ollut nousta itsenäiseksi tilalliseksi. Uusi metsähallinto järjesti heidän asemansa kuitenkin verottamalla asumukset kruununmetsätorppina.

Vanhon kruununmetsätorppien asukkaat olivat eläneet metsästä kainuulaisten perinteisellä elinkeinolla kaskeamisella ja 1800-luvulla voimakkaasti laajenneella tervanpoltolla. Myös metsästyksellä ja kalastuksella oli suuri merkitys. Torppien viljelykset ja karjamäärät olivat kokonaisuutena tarkastellen vaatimattomia. Suurimmat ne olivat vanhimmista jo vuosikymmeniä aiemmin perustetuissa torpissa.

Metsähallinnon ensisijaisena tavoitteena oli tuottaa valtiolle tuloja myymällä puita muodostetuilta hoitoalueilta. Kainuulaisten perinteiset elinkeinot ja niihin perustuva asutus näyttäytyivät sille metsän tuhlamisena. Alueen suuren koon ja henkilöstön vähäisyyden takia vanhojen metsänkäyttötapojen kitkeminen ei onnistunut kuitenkaan hetkessä. Uusia torppiakin perustettiin kruununmaille perustettiin vielä metsähallinnon alueelle saapumisen jälkeen.

Modernisaatio metsähallinnon kehityksen muodossa tarjosi jossain määrin myös uusia toimeentulomahdollisuuksia. Metsien kontrolloimiseksi palkattiin muutamia kymmeniä metsänvartijoita jo 1860-luvulla. Näiden palkkausta pidettiin tosin huonona, ja metsähallinto joutui toteamaan metsänvartijoiden olevan usein epäluotettavia. Kruununmaiden hakkuut tarjosivat erityisesti Kuhmoniemiellä ansiomahdollisuuksia samalla vuosikymmenellä. Kainuulaisten toimintaan kohdistetut rajoitukset olivat näille kuitenkin järkytys ja isojakoa ja metsähallin-

non kehittymistä edeltävä aikaa muisteltiin pitkään tasa-arvoisena ja vapaana ”vanhana hyvänä aikana”.

Uusien kruununmetsätorppien perustaminen oli mahdollista metsähallinnon luvalla vuodesta 1874 lähtien. Luvallisten asumusten määrän kasvu keskittyi 1870-luvun Kainuussa Sotkamoon ja Kuhmoniemielle, jossa asutukseen kannustivat hakkuiden tarjoamat työt. Hyrynsalmen hoitoalueessa alkoi luvaton asutus, jota metsähallinto ei tilastoissaan noteerannut. Metsiä käytettiin edelleen luvattu myös kaskeamiseen, tervanpolttoon ja jopa tukkipuiden myyntiin. Paitsi välttämättömän toimeentulon hankintana, kainuulaisten luvaton asutus ja metsänkäyttö voidaan nähdä myös eräänlaisena hobsbawmilaisena sosiaalisena rosvoutena. Siinä varhaismoderni yhteisö kamppaili ulkopuolista sortajaa eli metsähallintoa vastaan. Yleinen käsitys metsästä Jumalan kasvattamana yhteisenä omaisuutena teki sen luvattomasta käytöstä rationaalista. Metsänhaaskaajia ei ilmiannettu, ja todistajia oli vaikea saada.

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun tilanteessa kruununmetsätorpparit olivat erityisesti itsellisväestölle yksi mahdollisuus löytää paikkansa maailmassa. Vaihtoehdoksi sille muodostui nyt muuttaminen työn perässä muualle Suomeen tai lähteminen siirtolaiseksi Amerikkaan. Asutusvaihtoehdot Kainuussa rajoittuivat yksityisten maiden mäkitupiin. Erityisen suuri kruununmetsätorppa-asutuksen merkitys oli Suomussalmella, jossa asutus tapahtui tässä vaiheessa käytännössä kokonaan kruununmailla. Henkir kirjojen perusteella kruununmaiden asumuksia oli vuonna 1900 Kainuussa yhteensä runsaat 700. Eniten asumuksia oli Suomussalmella, Kuhmoniemiellä ja Puolangalla. Kruununmetsätorppa tarjosi vapaamat olot ja paremmat mahdollisuudet viljelysten laajentamiseen kuin talonpoikaisen isännän valvovan silmän alla asuneella mäkitupalaisella. Hyrynsalmen hoitoalueessa paine kruununmaiden asuttamiseen oli

niin kova, että niille asetuttiin lupia kyselemättä tai jopa epävävästä päätöksestä huolimatta.

Kruununmetsätorppariksi ryhtyminen oli rationaalinen valinta. Parhaimmillaan kruununmetsätorppari saattoi odottaa asumuksestaan kehittyvän kainuulaisella mittapuulla melko vauraan. Toisaalta vaatimatonkin kruununmaille rakennettu mökki tarjosi sentään oman kodin, jossa pidetyt lehmä tai pari ja pieni perunamaa antoivat tärkeän lisän savotoilta tai muista töistä hankittuun elantoon. Työansioiden epäsäännöllisyyden takia torpparien osittainen omavaraistalous teki näiden toimeentulosta aina ajan mittaan varmemman kuin pelkästään työansioiden varassa elävillä. Kotiseudulle jääminen ja traditionaalisen metsistä elämisen jatkaminen näyttäytyi monille muuttamista tai siirtolaisuutta turvallisempaa vaihtoehtona.

Torppien maatalous keskimääräisten peltoalojen ja karjamäärien perusteella oli heikointa Hyrynsalmen hoitoalueen kunnissa Suomussalmella, Puolangalla ja Hyrynsalmella, joissa asutus laajeni eniten. Keskimääräinen peltoala torppariväestöön suhteutettuna oli Kainuun kruununmetsätorpissa vain 0,18 hehtaaria, mikä ei riittänyt edes vähimmäistoimeentuloon. Ankarissa luonnonoloissa voimavarojen keskittäminen peltoviljelyyn edistämiseen ei olisi ollut rationaalista. Aikalaisten mielestä syy viljelysten edistymisen hitaudelle oli omistusoikeuden puute ja epävarma asema metsänhoitajan mielivallan alla. Kuitenkin kruununmetsätorpparien asema oli varsin turvattu, sillä esimerkiksi torpan hallinta siirtyi tyyppillisesti isältä pojalle.

Kymmenet kruununmetsätorpat olivat vuonna 1901 Kainuun mittapuulla varsin vauraita. Yli 30 kruununmetsätorpassa oli lypsylehmiä kuusi tai enemmän, mikä veti jo hyvin vertoja tavalliselle kainuulaiselle itsenäiselle tilalle. Suurin määrä lypsylehmiä kruununmetsätorpassa oli 12. Monet uudet asuukset olivat kuitenkin lisääntyvien kruununmaiden hakkuiden kannustamina syntyneitä metsätyöväen asuntoja. Niiltä puuttui hevonen, joka oli edellytys torpan maatalouden kunnolliseen hoitamiseen ja mahdollisti myös paremmin palkatut ajotyöt savotoilla sekä kaupan kehittyessä vilkastuvan rahdinajon. Metsätöiden varassa eläneiden kruununmai-

den asukkaiden tilanne muodostui hyvin heikoksi 1900-luvun alun hätäaikana. Kalle Kajanderin lehti-raporttien kautta Kainuu alettiin tuntea nälkämäana ja kruununmetsätorpparit sen huono-osaisina asukkaina.

Kruununmetsätorpparien oli mahdollista jatkaa perinteistä elinkeinoaan tervanpolttoa metsähallinnon alaisuudessa kruununmailta lunastetuista tervaksista. Tervanpoltto mahdollisti tilallisten tapaan myös kruununmetsätorppareille viljan hankinnan tarvittaessa velaksi. Porvarien lisäksi torpparit olivat velkasuhteissa paikalliseen tilallisväestöön niin velan antajina kuin saajina, mikä kertoo heidän sosiaalisesta pääomastaan. Suhdetta tilallisiin rasittivat kuitenkin kruununmetsätorpparien osallistumattomuus 1800-luvun lopulla yhä raskaammaksi käyneeseen tiestön ylläpitoon sekä kruununmailta sijainneiden tilallisten käyttämien nautintaniittyjen usein epäselvä hallintaoikeus.

Kruununmetsätorppien määrä lähti Kainuussa nopeaan kasvuun 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen viimeisellä puoliskolla. Metsähallitus myös laillisti lukuisten aiemmin luvatta perustettujen asumusten aseman vuosina 1908–1909 myöntämällä niille perustamisluvan. Traditiosta ammentanut metsähallinnon vastustaminen luvattoman asutuksen muodossa osoittautui nyt rationaaliseksi tavaksi päästä kruununmetsätorppariksi. Asutuskehitystä tuki savotoiden tarjoamien ansiomahdollisuuksien voimakas kasvu sen jälkeen, kun rautatie Kajaaniin valmistui vuonna 1904 ja alueen oma metsäteollisuus alkoi kehittyä.

Metsähallitus alkoi 1910-luvulla vuokrata uutena asutusmuotona myös niin sanottuja hehtaarimaita, jotka olivat vailta kruununmetsätorpparien metsänkäyttöoikeuksia. Vuonna 1920 Kainuussa oli uudet asutusmuodot mukaan lukien yhteensä runsaat 1 100 epäitsenäistä kruununmaiden asumusta. Eniten niitä oli Suomussalmella (363), Kuhmoniemiellä (265), Puolangalla (164) ja Sotkamossa (119). Kruununmetsätorppaväestön prosenttiosuus väestöstä vuonna 1910 taas oli suurin Suomussalmella (31), Kuhmoniemiellä (18), Puolangalla (18) ja Hyrynsalmella (14).

Epäitsenäinen asema ei missään vaiheessa tyydyttänyt kruununmetsätorppareita.

Poliittisen modernisaatiokehityksen ansiosta kruununmetsätorppareille tuli mahdolliseksi organisoi-
tua ajamaan tavoitteitaan uudella tavalla. Vuonna 1908 Kainuussa perustettiin kruununmetsätorppariliitto, jonka keskeisenä tavoitteena oli juuri torppien it-
senäistäminen. Aiemmin luvattomana asutuksena ja metsien käyttönä ilmennyt metsähallinnon vastustus kanavoitui nyt uudella tavalla. Tämä liikehdintä oli puoluepoliittisesti sitoutumatonta, mutta sen keskeiset toimijat edustivat vanhasuomalaista puoluetta ja Maalaisliittoa. Kruununmetsätorppa-asutuksella oli merkityksensä Kainuun poliittiselle ilmastolle. Auto-
nomian ajan vaaleissa kunnissa, joissa kruununmetsätorpparien osuus oli suurin, äänestettiin erityisesti Maalaisliittoa.

Puolue pyrki voimakkaimmin edistämään kruununmetsätorppien muodostamista itsenäisiksi tiloiksi. Kruununmetsätorpparien vanha tavoite itsenäistymisestä mahdollistui vuonna 1922.

Kruununmetsätorpparien strategioiksi modernisaatiossa muodostui tiivistetysti selviytymisen, paremman taloudellisen toimeentulon ja sosiaalisessa asemassa kohoamisen tavoittelu muuttuvissa oloissa traditiosta ammentaen, mutta myös uusiin mahdollisuuksiin tarttuen. Tutkimuksessa sovellettu rationaalisen valinnan teoria auttaa näkemään kruununmetsätorpparien mahdollisuudet, valinnat ja toimijuuden. Tämä näkökulma monipuolistaa käsitystämme syrjäseudun tavallisista ihmisistä pelkinä olojen uhreina ja tekee heille siten oikeutta.

Kimmo Oikarinen

Nippuja Puhoksen uiton pudotuspaikalla. Kuva: Jarmo Hämäläinen.